

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

ШВЕДЕНКО ПАВЛО ЮРІЙОВИЧ

УДК 349.42

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНИХ
ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ТОВАРОВИРОБНИКІВ**

12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, професор
Жушман Віктор Павлович

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Коваленко Тетяна Олександрівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри земельного та аграрного права

кандидат юридичних наук
Дейнега Марина Андріївна,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
доцент кафедри аграрного, земельного
та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука

Захист відбудеться «17» листопада 2016 року о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.004.16 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Генерала Родимцева, 19, навчальний корпус № 1, кімната 97

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розісланий «   » жовтня 2016 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. В. Гафурова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Суттєвим і невід'ємним елементом сучасної системи сільсько-господарського виробництва в Україні є кредитні відносини, які в результаті правового врегулювання набувають форми правовідносин. Слід зауважити, що сільськогосподарські товаровиробники усіх форм власності протягом тривалого часу працюють в умовах нестачі фінансових ресурсів. Крім того, більшість господарств уже вичерпала можливості самофінансування, а отже, не в змозі забезпечити за рахунок власних коштів організацію конкурентоспроможного виробництва. У такій ситуації першочергового значення набуває кредитування, яке є необхідною умовою нормального функціонування сільськогосподарських товаровиробників.

Процес реформування аграрного сектору економіки та перехід до ринкових умов господарювання призвів до ситуації, коли основними «кредиторами» сільськогосподарських товаровиробників стали комерційні банки. На жаль, держава практично усунулася від забезпечення їх пільговими кредитними ресурсами. Так, у Законі України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25 грудня 2015 р. передбачено лише загальні суми надання і погашення кредитів, безвідносно до їх галузевої спеціалізації, на відміну від попередніх років, коли окремими статтями чітко встановлювалися обсяги кредитування сільського господарства.

Особливості сільськогосподарського виробництва, його сезонність, залежність від природно-кліматичних умов, зумовлюють і певні особливості кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Це проявляється, передусім, у суб'єктному складі кредитних правовідносин, позичальником в яких виступає тільки суб'єкт сільського господарства, умовах надання кредиту, що обумовлюється його цільовим використанням, а також у тому, що надання кредиту і його повернення може здійснюватися як у грошовому, так і натуральному вигляді (наприклад, зерном чи іншою сільськогосподарською продукцією). Крім того, слід зазначити, що в аграрному секторі економіки, через високий рівень ризиків і фінансову нестабільність, формування системи кредитування суб'єктів господарювання є більш складним завданням, ніж у будь-якій іншій галузі господарства.

Ситуація, що склалася, а також те, що у вітчизняній науці відсутнє ґрунтовне дослідження кредитних правовідносин у сфері сільсько-господарського виробництва, необхідність комплексного підходу до вирішення проблем, пов'язаних із кредитуванням сільськогосподарських товаровиробників, і визначають актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження стали праці відомих вітчизняних вчених у сфері земельного, екологічного, природоресурсного та аграрного права: В. І. Андрейцева, Н. О. Багай, О. В. Гафурової, І. В. Горіславської, А. П. Гетьмана, М. А. Дейнеги, В. М. Єрмоленка, В. П. Жушмана, І. І. Каракаша, Т. О. Коваленко, М. В. Краснової, П. Ф. Кулинича, Л. В. Лейби, Н. Р. Малишевої,

А. М. Мірошніченка, С. І. Марченко, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, Л. О. Панькової, О. О. Погрібного, Л. О. Святченко, В. І. Семчика, В. Д. Сидор, А. М. Статівки, Н. І. Титової, В. Ю. Уркевича, М. М. Чабаненка, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги, В. В. Янчука, В. З. Янчука та інших вчених.

Використовувалися також напрацювання вчених у сфері галузевих юридичних наук (насамперед, господарського, цивільного права) та теорії права: М. М. Агаркова, С. С. Алексеєва, С. М. Бервена, М. І. Брагінського, Л. К. Воронової, В. В. Вітрянського, О. В. Дзери, І. С. Іоффе, Н. С. Кузнецової, Д. Х. Липницького, В. В. Луця, М. С. Малєїна, В. К. Мамутова, М. І. Матузова, П. Є. Недбайла, О. А. Підопригори, І. Й. Пучковської, П. М. Рабіновича, Ю. К. Толстого, Р. Й. Халфіної, Я. М. Шевченко, В. С. Щербини, Л. С. Явича та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (номер державної реєстрації 0111U000962).

Мета та задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є проведення комплексного теоретичного аналізу існуючих поглядів та уявлень, правових підходів визначення правового регулювання кредитних відносин у сільському господарстві як одного із способів фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників, вивчення концептуальних положень, виявлення їх недоліків та опрацювання пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення кредитних правовідносин в аграрному секторі.

Мета наукового дослідження визначила такі задачі наукового пошуку:

- виявити історичні витoki й передумови виникнення й розвитку правового регулювання кредитних відносин у сільському господарстві за участю сільськогосподарських товаровиробників;
- дослідити специфіку кредитних правовідносин в аграрному секторі і сформулювати їх поняття;
- визначити структуру кредитних правовідносин у сільському господарстві й охарактеризувати особливості їх елементів;
- проаналізувати зарубіжний досвід правового регулювання кредитування в сільському господарстві і порівняти з ситуацією в Україні;
- провести аналіз та сформулювати визначення поняття «правопорушення в сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників»;
- дослідити характер, ознаки, умови та причини правопорушень, що виникають у сфері кредитування аграрного сектору;
- з'ясувати характер, причини, види та наслідки юридичної відповідальності за порушення кредитних зобов'язань в аграрному секторі;
- запропонувати заходи щодо вдосконалення законодавства з правового

регулювання кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Об'єктом дослідження є комплекс суспільних відносин, що виникають у сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Предметом дослідження є аграрне, цивільне, господарське, фінансове законодавство України та зарубіжних країн, яким регулюються кредитні відносини за участю сільськогосподарських товаровиробників, локальні нормативні акти суб'єктів кредитних правовідносин, матеріали господарської та судової практики, статистичні дані Національного банку України, наукові праці представників юридичної та інших суспільних наук з окресленої проблематики.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети дослідження використано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові та спеціальні юридичні методи дослідження. Діалектичний метод дозволив проаналізувати правову природу кредитних відносин за участю сільськогосподарських товаровиробників, визначити стан, тенденції та перспективи розвитку наукових досліджень щодо правового регулювання кредитних відносин за участю сільськогосподарських товаровиробників та вдосконалення законодавства в зазначеній сфері. Формально-логічний та логіко-семантичний методи використано для проведення аналізу поняття та юридичних ознак аграрно-кредитних відносин за участю сільськогосподарських товаровиробників, а також відокремлення зазначених відносин від інших суміжних правовідносин. За допомогою цих методів проведено аналіз таких понять, як правопорушення, що виникають у сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників, забезпечення виконання аграрно-кредитних зобов'язань, юридична відповідальність за порушення кредитних зобов'язань в сільському господарстві та ін. Застосування структурно-функціонального методу дало змогу виокремити особливості складу кредитних правовідносин за участю сільськогосподарських товаровиробників та складу правопорушень, що виникають у сфері кредитування аграрного сектору. Історико-правовий метод дозволив проаналізувати процес становлення й розвитку кредитних правовідносин за участю сільськогосподарських товаровиробників на території України. Порівняльно-правовий метод покладено в основу аналізу національного, міжнародного, європейського законодавства, яке містить правові засади кредитування сільськогосподарських товаровиробників. За допомогою формально-юридичного методу розкрито зміст норм права, які регулюють суспільні відносини в зазначеній сфері.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній науці аграрного права виконано комплексне дослідження особливостей правового регулювання кредитних відносин за участю сільськогосподарських товаровиробників, на підставі якого обґрунтовано необхідність розроблення нових наукових положень, які можуть бути використані для вдосконалення законодавства, яке регулює відносини у цій сфері. Наукова новизна одержаних результатів знаходить свій прояв у таких теоретичних положеннях та висновках дисертації, що виносяться на захист.

Уперше:

– здійснено періодизацію становлення й розвитку законодавства в сфері кредитування, що регулює кредитні відносини за участю сільськогосподарських товаровиробників та виокремлено три відповідні періоди. Перший – дореволюційний (XI – перша половина XII ст.) до початку XX ст. (1917 р.) – поділяється на наступні етапи: а) зародження законодавства щодо регулювання кредитних відносин у сільському господарстві (XI – перша половина XII ст. – друга половина XVI ст.); б) формування кредитного законодавства та кредитної системи (друга половина XVI ст. – друга половина XIX ст.); в) розвиток селянського кредитування (друга половина XIX ст. – початок XX ст.). Другий – радянський (з 1917 до 1991 р.) – вміщує такі етапи: а) становлення радянського кредитного законодавства (1917–1965 рр.); б) розвиток системи пільгового кредитування колгоспів (1965–1991 рр.). Третій – пострадянський (1991 р. по сьогоднішній день), що складається з таких етапів: а) (1991–2000 рр.) – формування кредитного законодавства незалежної України; б) (з 2000 р. по сьогоднішній день) – запровадження пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників;

– обґрунтовано висновок про те, що кредитним правовідносинам за участю сільськогосподарських товаровиробників притаманні як загальні ознаки правовідносин як міжгалузевої категорії, так і спеціальні, які зумовлені особливостями сільськогосподарського виробництва (сферою їх виникнення та функціонування) та особливостями їх суб'єктного та об'єктного складу;

– сформульовано поняття «кредитні правовідносини за участю сільськогосподарських товаровиробників», під якими пропонується розуміти врегульовані нормами аграрного і кредитного законодавства комплексні кредитні відносини, що виникають між кредитором (кредиторами), іншими суб'єктами, які наділені правом надання кредитів (ліцензією), та позичальниками – сільськогосподарськими товаровиробниками щодо надання останнім грошових та товарних кредитів для цільового використання та повернення їх вартості і відсотків за їх користування відповідно до умов кредитування і гарантій забезпечення належного виконання договору;

– сформульовано поняття «структура кредитних правовідносин за участю сільськогосподарських товаровиробників» під яким слід розуміти взаєморозташування в логічній послідовності і взаємозв'язок елементів аграрного і кредитного законодавства: суб'єктів, їх прав і обов'язків, юридичних фактів, які в своїй сукупності складають єдиний органічний комплекс і цілісність завдяки тому, що в цій органічній єдності вони зорієнтовані і спрямовані на забезпечення сільськогосподарського виробництва з урахуванням його специфіки;

– з метою забезпечення належного правового регулювання пільгового кредитування суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки, пропонується розробити Закон України «Про надання кредитів аграрним товаровиробникам та порядок їх повернення на пільгових умовах». У ньому мають бути передбачені: а) гарантії сільськогосподарським товаровиробникам

щодо отримання кредиту на пільгових засадах і за мінімальну плату у відповідні строки; б) використання ними кредитних коштів за цільовим призначенням (на виробничі потреби); в) умови повернення кредиту та сплати відсотків за нього;

– визначено необхідність розроблення і прийняття Державної Програми пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників (зокрема сільськогосподарських кооперативів, фермерських господарств, осіб, що ведуть особисте селянське господарство), яка б затверджувалася Кабінетом Міністрів України. Її прийняття сприятиме забезпеченню державної підтримки малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників.

Удосконалено:

– існуючий науковий підхід, що кредитні правовідносини за участю сільськогосподарських товаровиробників є різновидом аграрних фінансових правовідносин, а норми, що регулюють зазначені відносини, входять до інституту фінансової діяльності суб'єктів аграрного права як комплексного правового інституту;

– визначення поняття «кредитний договір» шляхом уточнення назви його сторін. З цією метою запропоновано викласти п. 1. ст. 1054 Цивільного кодексу України в наступній редакції: «за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) кредитодержувачу у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти» та внести відповідні зміни до § 2 Гл. 71 вищезазначеного кодексу.

Набули подальшого розвитку положення про те, що:

– особливості кредитних відносин в аграрному секторі економіки проявляються, передусім, в їх елементах: суб'єктному та об'єктному складі; обсязі, предметі, змісті та характері суб'єктивних прав та обов'язків суб'єктів аграрно-кредитних правовідносин, а також в цільовому спрямуванні і використанні кредиту;

– кредитні правовідносини в аграрному секторі економіки регулюються не тільки нормами аграрного законодавства, а й інших галузей права: цивільного, господарського, фінансового тощо. Вказане дало підстави кваліфікувати їх як комплексні;

– не можна ототожнювати правовідносини позики і кредиту. Вони мають суттєву різницю і особливості за своїм змістом і сферою дії. На відміну від кредиту, в позику можуть надаватись (на обмежений і необмежений термін (до запитання), як грошові кошти, так і речі (в основному сільськогосподарська продукція), що характеризується родовими ознаками (зерно, овочі, фрукти тощо));

– необхідним є створення спеціалізованого Аграрного банку та підпорядкованих йому кредитних установ. Цей банк має користуватися виключним правом банківського обслуговування сільськогосподарських товаровиробників. Через нього повинно здійснюватися інвестування державою

аграрного сектору економіки, у т. ч. й надання кредитних субсидій суб'єктам господарювання;

– аграрні правопорушення, в т. ч. і аграрно-кредитні, є особливим видом галузевих правопорушень, яким притаманні як загальні ознаки правопорушення, вироблені теорією права, так і особливі, які дають підстави виокремити їх в окрему групу. Зокрема, для аграрно-кредитного правопорушення є характерним специфічний суб'єктний склад.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання теоретичних положень і висновків дисертаційної роботи в процесі нормотворчої діяльності з метою розвитку й удосконалення законодавства щодо кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Положення дисертації можуть застосовуватися в науково-дослідницькій роботі – для подальших досліджень аграрних фінансових правовідносин, розвитку наукових уявлень про предмет аграрного права. Вони також допоможуть у навчальній діяльності – під час викладання курсу «Аграрне право» та спецкурсів з аграрного права, стануть у нагоді при підготовці навчальних посібників, розробленні навчально-методичних матеріалів, лекцій, призначених для студентів юридичних закладів.

Особистий внесок здобувача. Сформульовані у дисертації положення, узагальнення і висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовано дисертантом самостійно на підставі особистих досліджень у результаті опрацювання й аналізу більше 280 наукових і нормативно-правових джерел. Внесок здобувача до наукових праць із суміжних тематик, опублікованих у співавторстві, полягає в визначенні «аграрно-кредитного правопорушення», його ознак, умов та причин виникнення.

Апробація результатів дисертації. Основні пропозиції, практичні рекомендації та теоретичні висновки дисертації розглядалися, обговорювалися й були схвалені на засіданнях кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Наукові висновки й рекомендації проблем правового регулювання кредитних відносин за участю сільськогосподарських товаровиробників відображено в опублікованих статтях, тезах наукових доповідей і повідомлень.

Основні результати дисертаційного дослідження систематично оприлюднювалися у виступах на: Міжнародній науково-практичній конференції «Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства» (м. Київ, 2012 р.); науковій конференції «Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих вчених» (м. Харків, 2012 р.); Всеукраїнському круглому столі «Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна» (м. Київ, 2012 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Інтеграційні економіко-правові напрями розвитку України та країн близького зарубіжжя» (м. Львів, 2012р.).

Публікації. Основні висновки, положення й результати дисертації оприлюднено в 9 наукових працях, з яких 2 статті у наукових фахових виданнях України, 2 статті у наукових фахових виданнях України, включених

до міжнародних наукометричних баз даних, стаття у науковому виданні іншої держави та 4 тези наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації зумовлена предметом, цілями і задачами дослідження, а також логікою й послідовністю розкриття теми і викладення її результатів. Вона складається зі вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок. Загальна кількість використаних джерел налічує 282 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми дисертації, визначається мета й задачі дослідження, стан наукового опрацювання проблеми; характеризуються об'єкт, предмет і методи дослідження, розкриваються отримані внаслідок наукових пошуків основні результати дослідження, їх наукова новизна, теоретичне і практичне значення, надаються відомості про апробацію одержаних результатів і публікації за темою дисертації.

Розділ 1 **«Загальна характеристика аграрно-кредитних правовідносин у сільському господарстві»** складається із чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Становлення і розвиток кредитування в сільському господарстві (історико-правовий аспект)»* вказується, що одним із перших документів, яким здійснювалося правове регулювання кредитних відносин у сфері сільського господарства на території України, є давньоруська збірка законів «Руська Правда» (XI – перша половина XII ст.). Пізніше, з початком феодальної роздробленості, – це статuti окремих князів, судні грамоти, серед яких найвідомішою є «Псковська судна грамота» (XIV–XV ст.). Із середини XIV ст., коли Київщина, Чернігівщина і Волинь стали частиною Великого князівства Литовського, а Галичина була приєднана до Польщі, – розпорядженнями литовських Великих князів (зокрема Статутом князя Казимира Великого) і польських королів (друга половина XIV–XVI ст.).

З другої половини XVI до другої половини XIX ст. відбувається поступове формування кредитного законодавства та відповідно кредитної системи, у т. ч. і в сільськогосподарській сфері. До середини XVII ст., коли більша частина українських земель входила до складу Речі Посполитої, при католицьких церквах створювалися «побожні банки», а православні братства (існували при православних церквах) надавали своїм членам дешевий сільськогосподарський кредит. Друга половина XVII ст. – остання третина XVIII ст. – перебування Лівобережної України під владою Росії, також позначилося на кредитних відносинах (прийняття Вексельного статуту (1729 р. та указу «Про покарання лихварів» (1754 р.)). Поступово створюється ціла мережа державних банків, зокрема – Дворянський, Купецький, а пізніше – Державний асигнаційний та Державний позичковий банки. На початку XIX ст. питаннями кредитування сільського господарства починають займатися приватні банкірські дома.

Бурхливий розвиток сільськогосподарсько-кредитних відносин розпочався з другої половини XIX ст. та продовжувався до початку XX ст. На західноукраїнських землях цей період характеризується появою значної кількості комерційних банків, ощадних, позичкових, кредитних спілок та страхових товариств. Вказане сприяє здешевленню кредитів та робить їх доступними не тільки для великих землевласників, а й для селян. На тій частині України, що перебувала під впливом Росії, особливо після відміни кріпацького ладу, також розвивається система селянського кредитування, де значну роль відіграє Селянський поземельний банк, який мав свої відділення в Україні. Крім того, починає розвиватися кредитна кооперація.

Початок радянського періоду характеризується формуванням жорсткого планування та командно-адміністративного управління у т.ч. у сфері сільськогосподарського кредитування. Законодавчою основою для створення системи сільськогосподарського кредиту в УСРР стала постанова ВУЦВК «Про відновлення сільського господарства, сільськогосподарської промисловості та про організацію для селянства сільськогосподарського кредиту» від 24 січня 1923 р. На цьому етапі було створено Український сільськогосподарський банк – верхня ланка системи сільськогосподарського кредитування.

Перебудову радянської системи кредитування необхідно пов'язувати із прийняттям постанови Ради Міністрів СРСР «Про поліпшення кредитування колгоспів» від 17 грудня 1965 р., в якій було визначено нові принципи організації кредитних відносин Держбанку з колгоспами, введено пряме банківське кредитування. На цьому ж етапі створюється спеціалізований агропромисловий банк (Агропромбанк). Законом УРСР «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України» від 17 жовтня 1990 р. запроваджувалося регулювання відносин агропромислових товаровиробників і держави за допомогою системи кредитування з широким застосуванням комплексу пільг.

В перші роки незалежності України держава практично відмовилася від участі в процесі кредитування сільськогосподарських товаровиробників і воно здійснювалося комерційними банками. Пільговий режим кредитування було запроваджено Постановою Кабінету Міністрів України «Про додаткові заходи щодо кредитування комплексу сільськогосподарських робіт» від 25 лютого 2000 р. № 398. Законодавче закріплення особливостей кредитування у сільському господарстві відбулось з прийняттям Законів України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» від 18 січня 2001 р., «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., «Про аграрні розписки» від 6 листопада 2012 р.

У підрозділі 1.2 *«Поняття аграрно-кредитних правовідносин за участю сільськогосподарських товаровиробників»* детально вивчаються правові відносини, що виникають у сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Підкреслюється, що кредитні відносини за участю сільськогосподарських товаровиробників є різновидом аграрних фінансових

правовідносин, а норми, що регулюють зазначені відносини, входять до інституту фінансової діяльності суб'єктів аграрного права як комплексного правового інституту. За своєю юридичною природою вони можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми аграрними правовідносинами. Перші безпосередньо стосуються фінансової діяльності сільськогосподарського товаровиробника і виникають в сфері прийняття рішення про необхідність кредитування, використання кредитних коштів тощо. Другі – мають місце при отриманні кредиту та виникають між сільськогосподарськими товаровиробниками та установами банків чи іншими кредиторами у зв'язку з одержанням кредиту.

Звертається увага на те, що кредитні відносини взаємообумовлюються (переплітаються) з відносинами з виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції. Вони регулюються не тільки нормами аграрного законодавства, а й інших галузей права: цивільного, господарського, фінансового тощо. Це дає підстави кваліфікувати кредитні правовідносини за участю сільськогосподарських товаровиробників як комплексні.

Наголошується на необхідності забезпечення державної кредитної підтримки та розроблення відповідного правового механізму кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

На підставі аналізу досліджень представників теорії держави і права та галузевих юридичних наук, робиться висновок, що особливості кредитних правовідносин в аграрному секторі економіки проявляються, передусім, в їх елементах: суб'єктному та об'єктному складі, обсязі, змісті та характері суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів та у цільовому спрямуванні і використанні кредиту.

Здійснено класифікацію кредитних правовідносин у сільському господарстві за наступними критеріями: строками користуванням кредитом; забезпеченням; методами надання кредиту; строками погашення; метою надання; предметом кредитного договору; напрямками та цілями використання кредиту.

У підрозділі 1.3 *«Структура аграрно-кредитних правовідносин у сільському господарстві та особливості їх елементів»* проводиться розмежування таких понять як: «кредит» і «позика»; «кредит» і «лізинг». Визначається коло кредиторів (кредитодавців), якими можуть виступати банки, кредитні спілки та їх об'єднання тощо. Зазначається, що обмеженими повноваженнями кредитодавця наділені страхові компанії, котрі можуть надавати кредити лише тим клієнтам, які водночас є страхувальниками.

Обґрунтовується доцільність створення спеціалізованого Аграрного банку та підпорядкованих йому кредитних установ. Пропонується надати йому виключне право банківського обслуговування сільськогосподарських товаровиробників. Через нього повинно здійснюватися інвестування державою аграрного сектору економіки, у т. ч. й надання кредитних субсидій суб'єктам господарювання.

Аналізуючи об'єкт аграрно-кредитних правовідносин, звертається увага на кредитування із застосуванням його товарної форми, яка є специфічною для аграрного сектору економіки (сільськогосподарська техніка, паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива тощо).

Зазначається, що невід'ємним структурним елементом кредитних правовідносин є їх фактичний і юридичний зміст. Фактичним (матеріальним) змістом кредитних правовідносин виступає реальна поведінка їх суб'єктів, тоді як юридичним – суб'єктивні юридичні права та обов'язки, встановлені нормами аграрного та кредитного законодавства. Юридичним фактом аграрно-кредитних правовідносин виступає кредитний договір. На підставі аналізу законодавства зроблено висновок про те, що кредитування сільськогосподарських товаровиробників переважно є цільовим, строковим і платним.

Структура кредитних правовідносин в сільському господарстві за участю сільськогосподарських товаровиробників розглядається як взаєморозташування в логічній послідовності і взаємозв'язок елементів аграрного і кредитного законодавства: суб'єктів, їх прав і обов'язків, юридичних фактів, які в своїй сукупності складають єдиний органічний комплекс і цілісність завдяки тому, що в цій органічній єдності вони зорієнтовані і спрямовані на забезпечення сільськогосподарського виробництва з урахуванням його специфіки.

У підрозділі 1.4 *«Зарубіжний досвід правового регулювання кредитування в сільському господарстві»* визначається, що вивчення зарубіжної практики кредитного забезпечення сільського господарства має здійснюватися з метою розроблення вітчизняного фінансово-кредитного механізму підтримки села з урахуванням найкращого досвіду.

Доводиться, що застосування пільгового довгострокового кредитування з частковою компенсацією діючої процентної ставки з бюджетних коштів є характерним для ряду країн. Наприклад, в Австрії розміри пільгової ставки кредиту та бюджетної компенсації перебувають у прямій залежності від процентної ставки банку, у Франції пільгова ставка фіксована, а ставка банку впливає лише на осяг бюджетної компенсації. Аналіз практики кредитних правовідносин Німеччини показує, що пільгове кредитування здійснюється на умовах виконання цільових програм та застосування цільового кредитування спеціалізованими кредитними установами, зокрема Сільськогосподарським рентним банком. Доволі цікавою є практика створення системи сільськогосподарського кредиту в США. Для України, стратегічним напрямом політики якої є приєднання до ЄС, важливим є вивчення досвіду Польщі, Латвії на її шляху до Європейського Союзу.

Вказується, що у зазначених країнах створено стабільну законодавчу базу у сфері пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників, що є особливо актуальним і для України, яка має підвищити доступність кредитних ресурсів для аграрних підприємств. Тому, з метою забезпечення належного правового регулювання пільгового кредитування суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки, пропонується розробити Закон України «Про надання кредитів аграрним товаровиробникам та порядок їх повернення на

пільгових умовах». У ньому мають бути передбачені: а) гарантії для сільсько-господарських товаровиробників щодо отримання кредиту на пільгових засадах і за мінімальну плату у відповідні строки; б) використання ними кредитних коштів за цільовим призначенням (на виробничі потреби); в) умови повернення кредиту та сплати відсотків за нього. Причому, встановлення пільгових кредитних ставок за такими кредитами має здійснюватися з урахуванням строку обігу оборотних засобів суб'єктів господарювання. Оскільки ці відсоткові ставки будуть нижчими за встановлені Національним банком України, то слід розробити правовий механізм для покриття різниці між ними.

Розділ 2 **«Правові засади попередження правопорушень та забезпечення виконання аграрно-кредитних зобов'язань, що виникають у сфері кредитування сільського господарства»** присвячено загальній характеристиці правопорушень у вказаній сфері, напрямів і засобів їх попередження, видів забезпечення виконання аграрно-кредитних зобов'язань та відповідальності за порушення таких зобов'язань.

У підрозділі 2.1 *«Поняття правопорушень, що виникають у сфері кредитування аграрних товаровиробників»*, розглядаються специфічні ознаки правопорушень в аграрно-кредитних правовідносинах, особливості правопорушень, що виникають в сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

На підставі аналізу юридичної доктрини, а також умов та причин вчинення аграрно-кредитних правопорушень, останні пропонується розглядати як вольовий акт, протиправна дія чи бездіяльність кредитодавця або осіб, які прийняли на себе забезпечення належного виконання кредитного зобов'язання позичальника, що полягає в невиконанні чи неналежному виконанні кредитного зобов'язання в аграрному секторі економіки, тим самим спричиняє шкоду його суб'єктам, господарському правопорядку та суспільним відносинам.

Вказується, що запобіганню кредитно-аграрним правопорушенням у сільськогосподарських виробничих правовідносинах сприяє правильно укладений і належно виконаний кредитний договір. В умовах ринкової економіки він стає основою формування кредитних правовідносин, є правовою моделлю поведінки кредитодавця і позичальника.

З метою попередження правопорушень в аграрно-кредитних правовідносинах пропонується розробити і прийняти Примірний договір про надання кредитів сільськогосподарським товаровиробникам. Це не тільки дасть змогу зменшити кількість помилок, яких припускаються сторони при укладенні таких договорів, а й стане вагомим важелем у зменшенні правопорушень, які виникають при укладенні і виконанні аграрно-правових договорів. Адже саме форма примірного договору дозволяє сторонам поряд з умовами, які вже містяться в ньому, обговорити і зафіксувати будь-які інші, найбільш прийнятні, дійшовши при цьому взаємної згоди.

У підрозділі 2.2 *«Загальна характеристика видів забезпечення виконання аграрно-кредитних зобов'язань – гарантії, банківської гарантії, поруки, застави (іпотеки); їх поняття, ознаки та особливості»* зазначається, що в

аграрно-кредитних правовідносинах види забезпечення виконання кредитних зобов'язань, як правило, встановлюються кредитними договорами, укладеними за домовленістю сторін. Це підтверджується Постановою Правління Національного банку України «Про окремі питання діяльності банків» від 26 листопада 2010 р. № 514.

Зазначається, що сутність видів забезпечення виконання аграрно-кредитних зобов'язань пов'язана з їх цільовим призначенням. Тобто, йдеться про спрямовані на фінансово-кредитну підтримку сільського господарства засоби впливу на контрагентів в аграрно-кредитних правовідносинах. Функції, які вони виконують внаслідок впливу на правопорушників, – це наслідки, які настають у результаті їх застосування.

Вказується, що метою будь-якого з видів забезпечення виконання аграрно-кредитних зобов'язань є відновлення (компенсація) майнового становища кредитора за рахунок зовнішніх додаткових джерел, як правило, за рахунок боржника та попередження останнього про застосування до нього заходів, покликаних спричинити несприятливі для нього наслідки. При цьому основною ціллю є надання кредиторів певних гарантій задоволення його вимог.

Щодо функцій вказаних засобів забезпечення виконання аграрних кредитних зобов'язань, робиться висновок, що головними з них є стимулююча – стимулювання належного виконання основного зобов'язання; превентивна (попереджувальна); компенсаційна – відновлення порушеного невиконанням чи неналежним виконанням прав кредитора.

На підставі аналізу судової та господарської практики, визначається, що основними, традиційними видами забезпечення належного виконання аграрно-кредитного зобов'язання є: гарантія, банківська гарантія, порука та застава, а також її підвид – іпотека, яка досить часто застосовується в аграрно-кредитних правовідносинах. Вибір і застосування того чи іншого виду забезпечення здійснюються за волевиявленням сторін, окрім випадків, прямо передбачених чинним законодавством.

У підрозділі 2.3 «Відповідальність за порушення кредитних зобов'язань в сільському господарстві» на основі загальнотеоретичного аналізу встановлено, що аграрні правопорушення, в т. ч. і аграрно-кредитні, є особливим видом галузевих правопорушень, яким притаманні як загальні ознаки правопорушення, вироблені теорією права, так і особливі, які дають підстави виокремити їх в окрему групу. Для аграрно-кредитного правопорушення є характерним специфічний суб'єктний склад. Це можуть бути працівники сільськогосподарських підприємств, їх члени чи учасники, особи, які ведуть особисте селянське господарство та інші сільськогосподарські товаровиробники. Так, відповідно до ч. 3 ст. 21 Закону України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 р., за порушення кредитно-розрахункової і податкової дисципліни голова фермерського господарства несе відповідальність, передбачену законом.

Стверджується, що в аграрному законодавстві мають бути визначені лише особливості юридичної відповідальності за аграрно-кредитні правопорушення, якщо ж юридична відповідальність передбачена іншими галузями права, то немає потреби дублювати ці норми. Як приклад наводиться юридична відповідальність за порушення зобов'язань за аграрними розписками, передбачена ст. 8 Закону України «Про аграрні розписки».

Зазначається, що господарсько-правова відповідальність, яка застосовується при порушенні кредитних зобов'язань в аграрному секторі економіки, характеризується наступними ознаками:

- її суб'єктами є контрагенти кредитного договору, який укладається у сфері аграрного сектору економіки;

- сторонами кредитного договору є не будь-які суб'єкти господарських відносин, а спеціальні: кредитодавець – банківська чи інша установа (організація), яка наділена правом надавати кредит, і позичальник – виключно суб'єкт аграрного сектору, предмет договору – в основному грошові суми. Незначну питому вагу в загальній масі кредитних договорів займає і товарний кредит, що надається в майновій формі, зокрема, лізинг;

- кредити, що надаються в аграрному секторі економіки, мають цільовий характер;

- при застосуванні відповідальності за неналежне виконання чи невиконання кредитних договорів в аграрному секторі позичальник частіше, ніж в інших господарських сферах кредитування, звільняється від відповідальності з причин дії непереборної сили та невідворотних обставин, які не дають можливості йому виконати кредитне зобов'язання. Тому, коли йдеться про державне кредитування, нерідко застосовується реструктуризація боргу;

- переважна більшість кредитних договорів укладається із застосуванням забезпечення виконання зобов'язань (гарантія, банківська гарантія, порука, застава (іпотека), які впливають не тільки на суб'єктний склад (структуру) відповідальності, а й на характер та зміст самої відповідальності;

- міри відповідальності, що використовуються у разі неналежного виконання кредитних зобов'язань в аграрному секторі, відрізняються від відповідальності загального характеру і за своєю формою. Не застосовуються такі її види, як штрафні санкції (штраф, пеня);

- основними видами відповідальності є стягнення відсотків за користування сумою кредиту та відшкодування збитків, пов'язаних із прострочкою виконання або невиконанням зобов'язання.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичні узагальнення й вирішення наукового завдання, що полягає у розробленні теоретичних і практичних проблем правового регулювання кредитних відносин за участю сільськогосподарських товаровиробників, а також обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання цих правовідносин. До переліку зазначених авторських висновків можна віднести такі:

1. Здійснено періодизацію становлення й розвитку законодавства в сфері кредитування, що регулює кредитні відносини за участю сільськогосподарських товаровиробників та виокремлено три відповідні періоди, які охоплюють часовий проміжок з XI – першої половина XII ст. (прийняття одного із перших документів, яким здійснювалося правове регулювання кредитних відносин у сфері сільського господарства на території України – «Руської Правди») до теперішнього часу.

2. Кредитні правовідносини за участю сільськогосподарських товаровиробників є різновидом аграрних фінансових правовідносин, а норми, що регулюють зазначені відносини, входять до інституту фінансової діяльності суб'єктів аграрного права як комплексного правового інституту. За своєю юридичною природою вони можуть бути як внутрішніми, так і зовнішніми аграрними правовідносинами. Перші – безпосередньо стосуються фінансової діяльності сільськогосподарського товаровиробника і виникають в сфері прийняття рішення про необхідність кредитування, використання кредитних коштів тощо. Другі – мають місце при отриманні кредиту та виникають між сільськогосподарськими товаровиробниками та установами банків чи іншими кредиторами у зв'язку з одержанням кредиту.

3. Кредитним правовідносинам за участю сільськогосподарських товаровиробників притаманні як загальні ознаки правовідносин як міжгалузевої категорії, так і спеціальні, які зумовлені особливостями сільськогосподарського виробництва (сферою їх виникнення та функціонування) та особливостями їх суб'єктного та об'єктного складу. Вони регулюються не тільки нормами аграрного законодавства, а й інших галузей права: цивільного, господарського, фінансового тощо. Це дає підстави кваліфікувати їх як комплексні.

4. Особливості кредитних правовідносин в аграрному секторі проявляються, передусім, в їх елементах: суб'єктному та об'єктному складі, обсязі, змісті та характері суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів та у цільовому спрямуванні і використанні кредиту.

5. Кредитні правовідносини за участю сільськогосподарських товаровиробників – це врегульовані нормами аграрного законодавства комплексні кредитні відносини, що виникають між кредитодавцями (кредиторами), іншими суб'єктами, які наділені правом надання кредитів (ліцензією), та позичальниками – сільськогосподарськими товаровиробниками щодо надання останнім грошових та товарних кредитів для цільового використання та повернення їх вартості і відсотків за їх користування відповідно до умов кредитування і гарантій забезпечення належного виконання договорів.

6. Кредитні правовідносини у сільському господарстві можна класифікувати за наступними критеріями: а) за строками користування кредитом: короткострокові (до одного року), середньострокові (до 3 років), довгострокові (на нашу думку, понад 3 роки); б) за забезпеченням: кредити, забезпечені заставою (майном, майновими правами), гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи), з іншим забезпеченням (поручительство, свідоцтво страхової організації), незабезпечені кредитні правовідносини,

бланкові; в) за ступенем ризику: стандартні та з підвищеним ризиком кредиту; г) за методами надання кредиту: у разовому порядку, відповідно до відкритої кредитної лінії, гарантійні (з наперед обумовленою датою надання, за потребою, зі стягненням комісії за зобов'язання); д) за строками погашення: водночас, у розстрочку, достроково; е) за метою надання: виробничий та споживчий; є) за предметом кредитної умови: грошовий та лізинговий; ж) за напрямками та цілями використання: аграрні кредитні правовідносини, в яких їх предмет (кредит) використовується на загальних засадах (для будь-якої мети) і на умовах суворо цільового характеру.

7. Для чіткості й однозначності тлумачення і застосування в чинному законодавстві слід визначитися із змістом таких понять, як «позика» і «кредит», враховуючи, що, на відміну від кредиту, в позику можуть надаватися (на обмежений і необмежений термін (до запитання), як грошові кошти, так і речі (в основному сільськогосподарська продукція), що характеризується родовими ознаками (зерно, овочі, фрукти тощо).

8. Основними формами кредитної інфраструктури в Україні є: банківське кредитування, отримання кредитних коштів через кредитні спілки та новела законодавства – аграрні розписки.

9. Необхідним є створення спеціалізованого Аграрного банку та підпорядкованих йому кредитних установ. Цей банк має користуватися виключним правом банківського обслуговування сільськогосподарських товаровиробників. Через нього повинно здійснюватися інвестування державою аграрного сектору економіки, у т. ч. й надання кредитних субсидій суб'єктам господарювання.

10. Під поняттям «структура кредитних правовідносин за участю сільськогосподарських товаровиробників» слід розуміти як взаєморозташування в логічній послідовності і взаємозв'язок елементів аграрного і кредитного законодавства: суб'єктів, їх прав і обов'язків, юридичних фактів, які в своїй сукупності складають єдиний органічний комплекс і цілісність завдяки тому, що в цій органічній єдності вони зорієнтовані і спрямовані на забезпечення сільськогосподарського виробництва з урахуванням його специфіки.

11. З метою забезпечення належного правового регулювання пільгового кредитування суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки, пропонується розробити Закон України «Про надання кредитів аграрним товаровиробникам та порядок їх повернення на пільгових умовах». У ньому мають бути передбачені: а) гарантії для сільськогосподарським товаровиробникам щодо отримання кредиту на пільгових засадах і за мінімальну плату у відповідні строки; б) використання ними кредитних коштів за цільовим призначенням (на виробничі потреби); в) умови повернення кредиту та сплати відсотків за нього.

12. Визначено необхідність розроблення і прийняття Державної Програми пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників (зокрема, сільськогосподарських кооперативів, фермерських господарств, осіб, що ведуть

особисте селянське господарство), яка б затверджувалася Кабінетом Міністрів України. Її прийняття сприятиме забезпеченню державної підтримки малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників.

13. Запропоновано викласти п. 1. ст. 1054 Цивільного кодексу України в наступній редакції: «за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) кредитодержувачу у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти» та внести відповідні зміни до § 2 Гл. 71 вищезазначеного кодексу.

14. Аграрні правопорушення, в т. ч. і аграрно-кредитні, є особливим видом галузевих правопорушень, яким притаманні як загальні ознаки правопорушення, вироблені теорією права, так і особливі, які дають підстави виокремити їх в окрему групу.

15. Правопорушення в сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників – вольовий акт, протиправна дія чи бездіяльність кредитодавця або осіб, які прийняли на себе забезпечення належного виконання кредитного зобов'язання позичальника, що полягає в невиконанні чи неналежному виконанні кредитного зобов'язання в аграрному секторі економіки, тим самим спричиняє шкоду його суб'єктам, господарському правопорядку та суспільним відносинам.

16. З метою попередження правопорушень в аграрно-кредитних правовідносинах пропонується розробити і прийняти Примірний договір про надання кредитів сільськогосподарським товаровиробникам. Його форма має бути затверджена Міністерством аграрної політики та продовольства України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Шведенко П. Ю. Історичні аспекти банківського кредитування / П. Ю. Шведенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. – 2013. – Вип. 182. – Ч. 2 – С. 234–245.

2. Шведенко П. Ю. Порівняльно-правовий досвід кредитування сільського господарства / П. Ю. Шведенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. – 2013. – Вип. 182. – Ч. 3 – С. 69–77.

Статті у наукових фахових виданнях України,

включених до міжнародних наукометричних баз даних:

3. Шведенко П. Ю. Відповідальність за порушення кредитних зобов'язань в аграрному секторі / П. Ю. Шведенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. – 2014. – Вип. 197. – Ч. 2 – С. 108–113.

4. Жушман В. П. Поняття правопорушень, що виникають у сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників, їх ознаки, умови та

причини виникнення / В. П. Жушман, **П. Ю. Шведенко** // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Право. – 2014. – Вип. 197. – Ч. 2 – С. 55–58. (*Здобувачем досліджено правопорушення, що виникають у сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників, їх ознаки, умови та причини виникнення*).

Стаття у науковому виданні іншої держави

5. Шведенко П. Ю. Анализ структуры аграрно-кредитных правоотношений / П. Ю. Шведенко // *Legea si Viata*. – 2014. – № 1/3 (265). – С. 216–219.

Тези наукових доповідей:

6. Шведенко П. Ю. Кредитне забезпечення сільськогосподарських підприємств / П. Ю. Шведенко // Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства: Міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 12–13 квітня 2012 року: тези доповіді. – Х., 2012. – Т. 4. – С. 107–109.

7. Шведенко П. Ю. Кредитування аграрних товаровиробників – важливий засіб забезпечення продовольчої безпеки України / П. Ю. Шведенко // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна: Всеукраїнський круглий стіл, м. Київ, 25 травня 2012 року: тези доповіді. – К, 2012. – С. 149–150.

8. Paul Shvedenko. CIF contracts / Paul Shvedenko / Проблеми розвитку юридичної науки в дослідженнях молодих вчених: наукова конференція, м. Харків, 5 квітня 2012 року: тези доповіді. – Х., 2012. – С. 118–120.

9. Шведенко П. Ю. Порівняльно-правовий досвід кредитування сільського господарства / П. Ю. Шведенко // Розвиток організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі: круглий стіл, м. Харків, 13 червня 2014 року: тези доповіді. – Х., 2014. – С. 202–204.

АНОТАЦІЯ

Шведенко П. Ю. Особливості правового регулювання кредитних відносин за участю сільськогосподарських товаровиробників. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природо ресурсне право. – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2016.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню особливостей правового регулювання кредитних відносин за участю сільськогосподарських товаровиробників. Поглиблено вивчені історичні періоди становлення і розвитку кредитування в сільському господарстві, детально розглянуто правовідносини, що складаються в процесі кредитування сільськогосподарських товаровиробників, охарактеризовано їх ознаки, зміст та

особливості, сформульовано поняття аграрно-кредитних правовідносин, досліджено їх структуру. Аргументовано доцільність вивчення та застосування в Україні прийнятного досвіду кредитування сільськогосподарських товаровиробників в розвинутих зарубіжних країнах.

Підкреслено особливості правопорушень, що виникають у сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників, їх характерні риси, визначено поняття аграрно-кредитного правопорушення, обґрунтовано види забезпечення виконання аграрно-кредитних зобов'язань (гарантії, банківської гарантії, поруки, застави (іпотеки)), окреслено їх поняття, ознаки та особливості, визначено відповідальність за порушення цих зобов'язань.

У результаті проведеного дослідження сформульовано пропозиції з удосконалення чинного законодавства у даній сфері, у тому числі з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Ключові слова: аграрне кредитування, аграрно-кредитні правовідносини, кредитування та фінансування сільськогосподарських товаровиробників, кредит, позика, кредитодавець, кредитодержувач, аграрно-кредитне правопорушення.

АННОТАЦІЯ

Шведенко П. Ю. Особенности правового регулирования кредитных отношений с участием сельскохозяйственных товаропроизводителей. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию особенностей правового регулирования кредитных отношений с участием сельскохозяйственных товаропроизводителей. Углубленно изучены исторические периоды становления и развития кредитования в сельском хозяйстве, начиная с XI – первой половины XII века (принятие одного из первых документов, регулирующих кредитные отношения в сфере сельского хозяйства на территории Украины – «Русской Правды») до настоящего времени.

Детально рассмотрены правоотношения, складывающиеся в процессе кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей, охарактеризованы их признаки, содержание и особенности. Сформулировано понятие аграрно-кредитных правоотношений, под которыми предлагается понимать урегулированные нормами аграрного законодательства комплексные кредитные отношения, возникающие между кредитодателями (кредиторами), другими субъектами, наделенными правом предоставления кредитов (лицензией), и заемщиками – сельскохозяйственными товаропроизводителями, о предоставлении последним денежных и товарных кредитов для целевого использования и возврата их стоимости (включая проценты за их пользование) в соответствии с условиями кредитования и гарантией обеспечения

надлежащего исполнения договоров. Также определена структура вышеуказанных правоотношений, т. е. взаиморасположение в логической последовательности и взаимосвязи элементов аграрного и кредитного законодательства: субъектов, их прав и обязанностей, юридических фактов, которые в своей совокупности составляют единый органический комплекс и целостность благодаря тому, что в этом органическом единстве они ориентированы и направлены на обеспечение сельскохозяйственного производства с учетом его специфики.

Аргументирована целесообразность изучения и применения в Украине опыта льготного кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей в развитых зарубежных странах.

Указывается на необходимость создания специализированного Аграрного банка и подчиненных ему кредитных учреждений. Этот банк должен пользоваться исключительным правом банковского обслуживания сельскохозяйственных товаропроизводителей. Через него необходимо осуществлять инвестирование государством аграрного сектора экономики, в т. ч. и предоставлять кредитные субсидии субъектам хозяйствования.

С целью обеспечения надлежащего правового регулирования льготного кредитования субъектов хозяйствования в аграрном секторе экономики, предлагается разработать Закон Украины «О предоставлении кредитов аграрным товаропроизводителям и порядок их возвращения на льготных условиях». В нем должны быть предусмотрены: а) гарантии сельскохозяйственным товаропроизводителям на получение кредита на льготных условиях и за минимальную плату в соответствующие сроки; б) условия использования ими кредитных средств по целевому назначению (на производственные нужды); в) условия возврата кредита и уплаты процентов по нему. Также предлагается разработать и принять Государственную Программу льготного кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей (в т. ч. сельскохозяйственных кооперативов, фермерских хозяйств, лиц, ведущих личное крестьянское хозяйство), которая должна утверждаться Кабинетом Министров Украины. Ее принятие будет способствовать обеспечению государственной поддержки малых и средних сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Указывается, что аграрные правонарушения, в т. ч. и аграрно-кредитные, являются особым видом отраслевых правонарушений, которым присущи как общие признаки правонарушения, выработанные теорией права, так и особые, которые дают основания выделить их в отдельную группу.

Выделены особенности правонарушений, возникающих в сфере кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей, их характерные черты. Определено понятие аграрно-кредитного правонарушения как волевого акта, противоправного действия или бездействия кредитодателя, или лиц, принявших на себя обеспечение надлежащего исполнения кредитного обязательства заемщика, заключается в неисполнении или ненадлежащем исполнении кредитного обязательства в аграрном секторе экономики, тем

самым причиняет вред его субъектам, хозяйственному правопорядку и общественным отношениям.

Охарактеризованы виды обеспечения выполнения аграрно-кредитных обязательств (гарантия, банковская гарантия, поручительство, залог (ипотека), выделены их особенности, определена ответственность за нарушение этих обязательств.

В целях предупреждения правонарушений в аграрно-кредитных правоотношениях предлагается разработать и принять Примерный договор о предоставлении кредитов сельскохозяйственным товаропроизводителям. Его форма должна быть утверждена Министерством аграрной политики и продовольствия Украины.

В результате проведенного исследования сформулированы предложения по совершенствованию действующего законодательства в данной сфере, в т. ч. с учетом опыта зарубежных стран.

Ключевые слова: аграрное кредитование, аграрно-кредитные правоотношения, кредитование и финансирование сельскохозяйственных товаропроизводителей, кредит, заём, кредитор, кредитополучатель, аграрно-кредитное правонарушение.

ANNOTATION

Shvedenko P. Yu. Features of legal regulation of credit relations with the participation of agricultural producers. – The manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.06 – Land Law; agricultural law; environmental law; Nature and resources law. – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2016.

The dissertation is devoted to complex research of peculiarities of legal regulation of credit relations with the participation of agricultural producers. Depth study of historical periods of formation and development of crediting in agriculture, discussed in detail the legal relations, folding in the process of crediting of agricultural producers, are characterized by their features, content and features, formulated the concept of agro-credit relations and their structure studied. It argued the feasibility of the study and application in Ukraine acceptable experience lending to agricultural producers in other developed countries.

Underlined particular offenses arising in the sphere of crediting of agricultural producers, their characteristics, defined the concept of agro-credit offense reasonably types of enforcement agro-credit commitments (guarantees, bank guarantees, collateral/mortgage) referred to their concept, features and peculiarities of, defined responsibility for violation of these obligations

The study made a number of proposals to improve the existing legislation in this area, including taking into account the experience of foreign countries.

Key words: agricultural credit, credit relations, legal, credit and finance agricultural producers, credit, loan, the lender, the borrower, the agro-credit offense.